

Jan Joost ter Pelkwijk op Groenland (1933)

Jan Joost ter Pelkwijk op Groenland (1933)
Mededelingenreeks Natuurmonument De Beer 4
Maart 2012
Ed Buijsman © Tinsentiep, Houten

De *Mededelingenreeks Natuurmonument De Beer* beoogt informatie over het voormalige natuurmonument De Beer toegankelijk te maken.
De uitgaven zijn ook beschikbaar via de website overnatuurmonumentdebeer.inzichten.nl.

Foto voorpagina
Het schip de 'Gertrud Rask'
waarmee de reis naar Groenland werd gemaakt
Foto Museum Volkenkunde

Correspondentieadres
Bovencamp 57
3992 RX Houten
030 6373498
natuurmonumentdebeer@inzichten.nl

Deze uitgave of delen eruit mogen vrijelijk worden verspreid en vermenigvuldigd op voorwaarde dat te allen tijde duidelijk is welke de herkomst van de informatie is.

Toelichting

Jan Joost Ter Pelkwijk maakte, samen met Frans Kooijmans, in 1933 een reis naar Groenland om daar onder andere Niko Tinbergen (en zijn vrouw) te bezoeken. Dit verhaal verscheen eerder in het Liber amicorum Johan Everaers (red. Jos Radstake), Oud-Beijerland, 2011, blz. 4-8. Het is hier gereproduceerd met vriendelijke toestemming van Frans Beekman.

Jan Joost ter Pelkwijk op Groenland (1933)

Frans Beekman

Inleiding

Jan Joost ter Pelkwijk (1914-1942) was in de jaren dertig een legendarisch lid van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN). Hij rebelleerde tegen het deftige Haagse milieu van zijn ouders. Zijn vader was er gemeentesecretaris en werd later burgemeester van Utrecht. In de NJN vond Joost ter Pelkwijk (zoals hij zich noemde), of Pelk (voor zijn NJN- vrienden) een stimulerende omgeving. Op vele excursies over het strand en in de duinen rond Den Haag deed hij een grote kennis op van zeedieren, planten en vogels.

In de NJN introduceerde Pelk vele ideeën: de nieuwe opmaak van het landelijk tijdschrift Amoeba in 1934, een spotkrant De Pestvogel op het winterkongres in 1936, het vaarkamp in de zomer van 1937, en na de Groenlandreis zelfs een nieuw kledingstuk: de anorak. Pelk vertelde met humor en kon goed tekenen. Hij kreeg les van de graficus Dirk van Gelder. In 1942 sneuvelde Jan Joost ter Pelkwijk in de Javazee. ¹

In het tijdschrift Sterna schreef ik in 2007 over Jan Joost ter Pelkwijk op Schouwen. In het nu volgende gaat het over een bijzondere reis naar Groenland in 1933. De kajak van Zierikzee, de zeevogels op de Atlantische Oceaan en de natuur op Groenland komen aan bod. Belangrijk voor het relaas zijn twee teruggevonden dagboekjes. ²

Op de fiets naar Denemarken

In het Internationale Pooljaar 1932-1933 maakt de juist gepromoveerde Niko Tinbergen met zijn vrouw Lies Rutten een expeditie naar Oost-Groenland. Hij bestudeert er het gedrag van sneeuwgorzen, rosse franjepoten en sledehonden. In de herfst van 1932 schrijft Niko aan zijn vogelvriend Frans Kooijmans (1907-1997), dat hij eens langs moet komen om te fotograferen en te filmen. ‘Kooy’ werkt in Den Haag als technisch tekenaar en fotograaf bij de Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting. Aanvankelijk wil hij samen met Jan P. Strijbos gaan, maar als die afhaakt komt Jan Joost ter Pelkwijk in beeld, die van zijn ouders de reis cadeau krijgt als hij slaagt voor het eindexamen. ³

¹ Deze mooie wereld. Opstellen en tekeningen van Jan Joost ter Pelkwijk †, Voorafgaand woord van Prof. Dr. N. Tinbergen, Ploegsma, Amsterdam, 1948.

² Het dagboekje in octavo formaat van Pelk zat in een koffer met papieren die uit Nederlands-Indië terugkwam. Joost is bezig geweest zijn dagboek iets uitgebreid over te nemen (tot 29 augustus). Deze bewerking heeft zijn zuster Lies overgetypt en aangevuld met de rest van het handschrift. Dit gestencild verslag van 22 bladzijden wordt bewaard bij de Heimans en Thijsse Stichting in Amsterdam. Het dagboek van Frans Kooijmans is tussen 2007 en 2010 door zijn oudste zoon Roald Kooijmans omgezet in een digitaal bestand van 37 bladzijden.

³ Joost ter Pelkwijk zat eerst op het gymnasium Haganum, maar ging na doubleren naar de HBS aan de Nieuwe Duinweg in Scheveningen, waar hij examen HBS-B deed. Die school heette toen de 6e HBS met 5-jarige cursus. Daar komt het verhaal van Niko Tinbergen vandaan dat Joost op zes verschillende middelbare

Na een aantal verwickelingen lukt het de 25-jarige Frans en de 18-jarige Joost van de Deense regering toestemming te krijgen mee te varen naar Groenland met de Gertrud Rask, een houten bevoorradingsschip met stoom- en zeilvermogen. Ze krijgen, net als Niko, wat geld mee van het Haagse Museum voor het Onderwijs (nu Museon) om een film te maken en naturalia te verzamelen.

Met zwaar bepakte fietsen reizen Frans en Joost per trein naar Groningen en vandaar in vier dagen naar Lübeck, waar de boot naar Kopenhagen vertrekt. Beiden hebben een aantekenboekje waarin ze een reisverslag schrijven. Frans vermeldt opvallend veel over Denemarken, Joost schrijft vooral over IJsland en Groenland en hij probeert natuur en landschap vast te leggen. Tijdens de fietstocht naar Lübeck kamperen de jongemannen op dezelfde plaatsen waar in 1931 Frans Kooijmans en Wim van Dobben (Wat vliegt daar?) hadden gestaan gestaan op weg naar het vogeleiland Hallands Väderö voor de Zweedse kust. Kort na de Machtsübernahme vallen de vele hakenkruisvlaggen in de Noord-Duitse dorpen op. ‘De bevolking lijkt dol van vreugde over de stichting van het Derde Rijk’, schrijft Joost.

In Kopenhagen horen ze dat de Gertrud Rask nog in het dok ligt en pas over enige weken kan vertrekken. De tent mag in de tuin van een consulaatsmedewerker in Holte staan op 15 kilometer van Kopenhagen. Frans en Joost besluiten naar Jutland te fietsen. Ze zitten aan bij het déjeuner in l’Hotel d’Angleterre. Joost noemt dit ‘plichtmatig’, maar Frans koopt er zelfs zwarte schoenen voor en is onder de indruk van de Nederlandse gezant en zijn gezelschap.

Het fietsen in de heuvels valt niet altijd mee. Gevonden – soms reeds geschoten - vogels worden geprepareerd en ook wel gebraden. Joost vraagt aan de boeren petroleum, water, aardappelen, boter en eieren en hoeft niet te betalen. Ook worden ze nogal eens gastvrij aan de Deense koffietafel uitgenodigd, zelfs met schaaltes rabarber en room. De interesse gaat uit naar kustvogels, over de mooie Deense meisjes lezen we niets. Half augustus zijn ze weer terug in Kopenhagen.

Vogels op de zeereis naar IJsland en Groenland

Op 19 augustus vertrekt dan eindelijk het schip naar Groenland. Frans en Joost gaan vroeg uit Holte weg, moeten nog films en geweerpatronen kopen, en komen tien minuten ná het vertrek in de haven. ‘Veertien dagen te vroeg en toch te laat!’ Gelukkig kunnen ze met een taxi naar Helsingör waar de loods van boord gaat. Bij het aan boord gaan zegt de kapitein: ‘Zo, hebben jullie je verslapen?’ Aanvankelijk hebben Joost en Frans last van zeeziekte, maar al snel genieten ze van de zeevogels.

scholen had gezeten. Wie leraar is geweest, weet dat zo iets niet kan. Het verhaal komt men ook tegen bij Jan P. Strijbos en Hans Kruuk, de biograaf van Tinbergen. Een kwart eeuw later deed ik op die school hetzelfde examen.

De Gertrud Rask volgt de vaste bevoorradingsroute. Het schip vaart ten noorden van de Shetlands, Faeröer en IJsland naar Scoresbysund (nu: Ittoqqortoormiit) op Groenland (70,5 graden N.B.), waar Joost en Frans vier dagen de tijd hebben om de omgeving te verkennen. Daarna koersen ze via Isafjord op West-IJsland naar Angmagssalik (nu: Tassiusaq) zuidelijker op Oost-Groenland (66 graden N.B.), waar onze poolreizigers zes dagen verblijven. De terugreis loopt ten zuiden van IJsland, tussen de Shetlands en Orkneys, naar het Skagerrak en de Sont. In totaal verblijven Joost en Frans ruim drie weken op zee. Er is vaak mist op de noordelijke Atlantische Oceaan, maar ook helder weer en dan kijken ze naar vogels. Die zijn vaak nieuw voor ze of ze kennen ze als stookolieslachtoffer aan de Hollandse kust. Ze hebben geen telescoop en goede vogelgidsen, wel heeft Joost van zijn ouders een nieuwe verrekijker gekregen.

Al snel voorbij Kaap Skagen zien ze de eerste noordse stormvogels, een echte oceaانvogel met een geheel eigen vliegbeeld. Bij het zien ‘raken we volkomen in extase’, schrijft Joost. Een groep van twintig witsnuitdolfijnen zwemt rond het schip. Ten noorden van Shetland valt een nieuwe vogelsoort de stormvogels aan: ‘grote jagers tiranniseren hen op een geweldige manier’. Voor Pelk is trouwens ‘geweldig’ een veel gebruikt stopwoord. Ook zeekoeten, alken, jan van genten, papegaaiduikers en middelste jagers vliegen langs.

Halverwege Noorwegen en IJsland zwemt een tiental kolossale walvissen. De zee is bruinrood door zwevende organismen. ‘Het blazen en snuiven is goed te volgen, grote dampwolken tekenen zich af tegen de horizon’. Het zullen gewone vinvissen zijn geweest. Ten noorden van IJsland komt de Gertrud Rask in zwaar weer. De stormlatten komen op tafel, golven slaan over het voordek en het schip slingert. Joost geniet: ‘De woeste zee en het matte gezeefde licht, iets boeienders kan ik me nauwelijks denken’.

Het eerste *stor-is* zien ze op 26 augustus, evenals volwassen grote burgemeesters. Tussen dit pakij's tientallen kleine alken. Een dag later ligt het schip voor Scoresbysund. Na vier dagen vaart het schip naar Isafjord. Daar zien de vogelaars noordse sterns met jongen, eiders en paarse strandlopers. Mussen ontbreken. Bijzonder is een zwarte zeekoet. Tussen de eiders zwemmen zes kleine eendjes, waarschijnlijk vrouwtjes harlekijneend. En dan op 4 september doemen de eerste ijsbergen op en vliegt er een groenlandse tapuit aan boord. Met het ijs komen ook weer de kleine alken. Joost ziet een kortbekzeekoet. Na 10 september op de terugreis van Groenland staan in het dagboek nog een onbekende ondersoort pijlstormvogel, vaal stormvogeltje en weer noordse stormvogels of malle mokken vermeld.

Groenland: Scoresbysund (27-30 augustus)

Al was het maar voor vier dagen, de impressies van dit eerste bezoek aan Groenland zijn overweldigend. De eerste indruk is die van een steenwoestijn, maar er zijn toch veel plantjes. De berken zijn klein en groeien als klimop. Joost verzamelt ruim 40 soorten planten en maakt een herbarium Scoresbysund. Ook vindt hij de schedel van een muskusos en neemt geweien van rendieren mee, die er inmiddels niet meer voorkomen. In de bergen zit de sneeuwhaas, de bruine sneeuwwhoenders zijn erg mak. Langs de smeltwaterbeken staan groenlandse papaver en wilgenroosje. Er wonen weinig mensen, de nederzetting is pas in 1925 gesticht.

De Hollandse avonturiers maken een nogal roekeloze tocht naar Kaap Tobin, de zuidelijkste punt van de Liverpoolkust. Hemelsbreed is het maar vijf kilometer, maar ze moeten om een baai heen, over bergen met gletsjers klimmen en langs steile wanden klauteren. 's Avonds om 7 uur bereiken ze de kaap waar drie simpele huisjes staan, omringd door ijsbeerschedels, botten van zeehond, hond en narwal. Ze krijgen er een tranige zwarte boterham te eten.

Langs het strand lopen de vrienden terug maar moeten onderlangs een steile steengruishelling. Tot 1 uur 's nachts worstelen ze in het donker en de mist over de bergen en zoeken dan een windvrij plekje om te overnachten. Als de mist enigszins optrekt, en koud tot op het bot, gaan ze om 4 uur verder en moeten dan nog drie gletsjers over. Wanneer ze bij de Gertrud Rask aankomen, blijkt dat de bemanning niet eens ongerust is geweest! Een flink bord warme havermout brengt ze weer op krachten. Nu in 2011 kan ik de tocht met google earth precies volgen, maar gletsjers liggen er niet meer.

Op 30 augustus zeilt bij het vertrek net een giervalk over. Na een tussenstop van twee dagen op IJsland en nog eens drie dagen varen, nadert de Gertrud Rask het hoofddoel van de reis.

Groenland: Angmagssalik(4-10 september)

Tussen tientallen ijsbergen vaart de Gertrud Rask de baai van Angmagssalik in, waar Lies en Niko Tinbergen al wachten. Joost ter Pelkwijk geeft een treffend beeld van de omgeving: 'Laat een zondvloed Europa teisteren en 't zeeniveau een kleine duizend meter stijgen. Laat alleen de toppen van de Alpen uit zee omhoog rijzen, dan krijg je een landschap lijkend op dat wat we op de Groenlandse kust te zien krijgen.' En dan klinkt over en weer het NJN-fluitje (geluid tureluur) en ontmoeten ze hun Hollandse vrienden. Ze drinken zelfs een glaasje wijn aan boord. Pelk verzucht in z'n dagboek 'Mieters jô, morgen bij de bagage en dan ...'.

Er volgen zes fantastische dagen. Ze worden voor Joost ter Pelkwijk het hoogtepunt van de reis. Telkens beklimt hij de bergen vanwege het schitterende uitzicht. Hij vindt het moeilijk zijn indrukken op papier te zetten. 'Kortom een landschap zoo ontastbaar mooi, zoo lieflijk en zoo boeiend, dat ik er maar uitschei het te beschrijven'. Hij vergelijkt aspecten van het landschap nogal eens met de schrale weilanden achter Ockenburgh, of met De Beer, eenmaal spreekt hij zelfs van 'boulevard-weer': voor een Hagenaar goed te begrijpen. Niko maakt hem helemaal enthousiast: 'Mieterse boel, die poolexpeditie-beweging'. Joost begint een doel in het leven te voelen en maakt zelfs een persoonlijk werkplan in zijn dagboekje. De euforische beleving wordt nog versterkt door het geheimzinnige noorderlicht.

In de omgeving van Angmagssalik zitten veel sneeuwhoenders, sneeuwgorzen, tapuiten, ijsgorzen en roodkeelduikers. De schedels, geweien en botten worden in kisten verpakt en toegevoegd aan de kledingstukken en gebruiksvoorwerpen die de Tinbergens hebben verzameld. Het geluksgevoel mondt uit in de zin 'Meer dan ooit voel ik op 't oogenblik dat het leven toch iets mieters is. Ik ben toch maar een zwijnjak'. Dat laatste woord voor geluksvogel is echt een Pelk-vondst. Eerder had hij scholeksters wel scholjakken genoemd.

In het dagboek zit nog steeds de prentbriefkaart van de kajak van Zierikzee met daarin een pop in eskimokleding. Pelk heeft die ansicht ongetwijfeld aan de Groenlanders of Inuït laten zien; en hem gebruikt als inspiratie bij het boetseren van een gipsen kop van de onderwijzer-sjamaan Karale Andreassen voor de kajakopstelling in het Museum voor het Onderwijs. Ook maakt Pelk schetsen van mensen en de natuur. Het verblijf op Groenland eindigt met een grandioos feest van Hollanders, Inuït en Deense matrozen. Op de dansemik vermaakt Pelk de anderen met z'n bokkesprongen. Dertien emmers limonade gaan er door en de Hollanders trakteren op Deventerkoek en chocolade. Ten slotte zit iedereen uitgeput bij de grammofoon: *aeventyret var forbi*.

Slot

In een brief naar huis geschreven in Kopenhagen doet Joost op zes kantjes verslag en blikst vooruit naar zijn studie biologie in Leiden. 'Als bioloog zijn er nog heel wat fijnere baantjes te krijgen dan leraarbaantjes, maar dan moet je op en top buitenman zijn en een van de beste'. Juist over deze zin, waar Joost een bekend vooroordeel uitspreekt, wil ik met Johan Everaers nog eens een boom opzetten!

Houdt de gedachte aan De Beer levend!

*De vernietiging van het natuurmonument
De Beer was misschien wel het grootste
milieuschandaal uit de twintigste eeuw.*